

Estera Cerar
Tehniški muzej Slovenije, Ljubljana

Razvoj tekstilne obrti v prvi polovici 20. stoletja *Development of Textile Craft in First Half of 20th Century*

Izvirni znanstveni članek/*Original Scientific Paper*

Prispelo/*Received* 07–2012 • Sprejeto/*Accepted* 09–2012

Izvleček

Slovenija pred prvo svetovno vojno v okviru avstro-ogrske monarhije ni bila industrijska dežela. Redke tekstilne tovarne, med večjimi so bile tovarne v Litiji, Tržiču in Ljubljani, so bile vse v tujih rokah. Po nastanku Kraljevine SHS se je položaj bistveno spremenil, kajti Slovenija je postala industrijsko najbolj razvita pokrajina prve Jugoslavije, prav tako se je močno povečal delež domačega kapitala. Z naraščajočo industrializacijo se je v gospodarstvu čedalje bolj uveljavljalo tudi slovensko obrtništvo. Cilj raziskave je bil prikazati položaj in obseg tekstilne dejavnosti v prvi polovici 20. stoletja in ugotoviti, kakšen je bil položaj tekstilnih obrtnikov po prvi svetovni vojni, med gospodarsko krizo in v letih pred drugo svetovno vojno, koliko jih je bilo, s kakšnimi problemi so se spopadali, kako so bili organizirani, ali so imeli zaposleno pomožno osebje in v kolikšni meri je razvoj tekstilne industrije vplival na propad obrti. Raziskava je pokazala, da so se v tem času v okoliših na novo nastale industrije v Sloveniji začele razvijati nove obrtne stroke, ki so predelovale npr. polizdelke tekstilnih tovarn. V zvezi s tekstilno stroko se je razvila obrt pleteninarjev (trikotaže), za potrebe tekstilne industrije so obrtniki strugarske in kartonažne stroke izdelovali razne tehnične potrebščine. Ta obrtniška proizvodnja deloma ni imela konkurence v industrijski proizvodnji, deloma pa je industrijsko proizvodnjo dopolnjevala. V raziskavi so poleg literature uporabljeni viri iz Arhiva Republike Slovenije (zapisniki občnih zborov in poročil o delovanju obrtnih združenj, zapisniki sej Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani, gradivo Okrožnega odbora obrtnih združenj v Ljubljani), Zgodovinskega arhiva v Ljubljani (adresariji mesta Ljubljane in okolice ter registri obrtnikov) in Zgodovinskega arhiva v Celju (fond mestne občine Celje 1918–1941, obrtne zadeve).

Ključne besede: tekstilna obrt, tekstilna industrija, zgodovina tekstilne industrije

Abstract

Prior to the First World War, Slovenia – which was at the time a part of the Austro-Hungarian Empire – had a poorly developed industry. The few textile plants, the larger included works in Litija, Tržič and Ljubljana, were all in the hands of foreigners. Following the formation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, the situation changed significantly. In addition to becoming industrially the most developed region of the so-called "First Yugoslavia", the percentage of the local capital increased substantially. This industrialisation contributed greatly to the promotion and development of Slovenian crafts.

The objective of this research was to illustrate both the situation and extent of the textile industry in the first half of the 20th century, as well as to investigate the lives of textile craftspeople after the First World War, during the Great Depression and in the years before the Second World War, focusing on how many craftspeople there were, what problems they had to deal with, their organisation and whether they employed support staff, and to what extent the development of the textile industry affected the decline of craft making.

Korespondenčna avtorica/Corresponding author:
Mag. Estera Cerar
Telefon: +386 1 4361606
E-pošta: estera.cerar@tms.si

Tekstilec, 2012, letn. 55, št. 4, str. 323–334

The research revealed that during this period, new trade branches started to develop within the districts of these newly established industries, e.g. the processing of semi-finished products of textile plants. Consequently, knitting crafts developed, whilst the craftspeople in the wood turning and cardboard box manufacturing started producing various technical requisites to meet the needs of the textile industry. The craft making either did not have any direct competition from these new industries or they supplemented it. In addition to the published materials, in this research, also the sources from the Archives of the Republic of Slovenia (minutes of annual meetings and reports on crafts cooperatives and associations, minutes of meetings by the Chamber of Commerce, Craft and Industry in Ljubljana, materials of the Regional Committee of Crafts Associations in Ljubljana), the Historical Archives of Ljubljana (directories of the city of Ljubljana and its surroundings and registers of craftsmen) and the Historical Archives of Celje (fund of Celje Municipality 1918–1941; crafts) were used.

Keywords: textile craft, textile industry, craft making, history of the textile industry

1 Uvod

Slovenija v avstro-ogrski monarhiji ni bila industrijska dežela. S poljedelstvom se je pred prvo svetovno vojno ukvarjalo 65 odstotkov prebivalstva. Na Slovenskem se zaradi zgodovinske odvisnosti ni akumuliral kapital, s katerim bi ustanavljali slovenska podjetja, zato se nista razvili domača industrija in veletrgovina. Slovenske dežele so gospodarsko zaostajale zlasti za avstrijskimi in češkimi. Kapital je bil večinoma v tuji lasti, presežki se niso vlagali v domače gospodarstvo oziroma v gradnjo novih manufaktur ali tovarn. S tujim kapitalom so k nam prišli tuji uradniki, tudi v industrijskih obratih, ki so pripadali tujcem, so bili na višjih položajih (vodje, tehnično osebje, inženirji, mehaniki, strojniki ipd.) večinoma tujci. Zaradi pomanjkanja delovnih mest so se ljudje ob koncu 19. stoletja množično izseljevali v tujino. Pred prvo svetovno vojno je bila industrijska in obrtna proizvodnja omejena pretežno na malo obdelano blago, izdelke so v glavnem uvažali. Na Slovenskem se ni razvilo meščanstvo in z njim industrija, obrt in trgovina. Imeli smo le obrtnike in male trgovce [1]. Delež prebivalstva, ki se je preživljal z obrtjo in industrijo, je bil največji na Primorskem in Koroškem, sledila je Kranjska, na zadnjem mestu je bila slovenska Štajerska. Tri najpomembnejše panoge (gradbeništvo, živilska industrija in oblačilne obrti) so leta 1910 zaposlovale več kot polovico neagrarnega delavstva na Slovenskem, vendar bi jih zaradi načina organizacije proizvodnje težko imeli za industrijske. Zlasti oblačilne obrti so bile razdrobljene na številne manjše obrate, v katerih je bilo zaposlenih le po nekaj ljudi ali pa je delal lastnik sam [2].

Prva svetovna vojna je usodno vplivala na slovenske dežele, ki so se po razpadu habsburške monarhije

znašle v novem, drugačnem gospodarskem prostoru. Po nastanku Kraljevine SHS se je položaj Slovenije bistveno spremenil, kajti postala je industrijsko najbolj razvita pokrajina prve Jugoslavije. Do prevrata je bilo na Slovenskem 275 tovarn, do druge svetovne vojne pa je njihovo število naraslo na 523. Največ novih tovarn je nastalo med letoma 1919 in 1929. Povečal se je tudi delež domačega kapitala, a predvsem na račun tega, da je veliko tujcev po prevratu ostalo s svojimi tovarnami vred v novi državi in so prevzeli jugoslovansko državljanstvo. Še vedno pa ni bilo panoge, v kateri bi bil samo slovenski kapital [3].

Tekstilne industrije pred prvo svetovno vojno tako rekoč ni bilo. Bilo je sicer nekaj tovarn, vendar so bile vse v tujih rokah. Med večja podjetja štejemo predilnice in tkalnice v Litiji, Trziču in Preboldu.

Leta 1910 je bilo v tekstilni industriji zaposlenih komaj 1694 delavcev, ob koncu leta 1937 je njihovo število naraslo na 17.022 [4].

Z naraščajočo industrializacijo se je v gospodarstvu čedalje bolj uveljavljalo tudi slovensko obrtništvo. Želja po gospodarski osamosvojitvi in neodvisnosti od uvoza tujih izdelkov je pripeljala do nastanka raznih novih obrtnih strok, ki so se začele razvijati v okoliših na novo nastale industrije v Sloveniji. Predelovale so polizdelke, npr. raznih tekstilnih tovarn. V zvezi s tekstilno stroko se je razvila obrt pletenarjev (trikotaje), za potrebe tekstilne industrije so obrtniki strugarske in kartonažne stroke izdelovali razne tehnične potrebščine. Te vrste obrtniška proizvodnja deloma ni imela konkurence v industrijski proizvodnji, deloma pa je industrijsko proizvodnjo dopolnjevala [5].

Tekstilna obrtna dejavnost je obsegala tkalce, suknarje, prejce, vrvarje, barvarje in tiskarje blaga,

predilnice ovčje volne in tako imenovano oblačilno industrijo (krojače, šivilje, modistinje, klobučarje, izdelovalce perila, kravat in naramnic, pleteninarje, dežnikarje, rokavičarje ipd.)

Druga svetovna vojna je ta razvoj prekinila. Okupator je veliko tovarn zaplenil, številne so prenehale obratovati, nekatere so bile huje poškodovane ali uničene.

2 Položaj tekstilne obrti v gospodarstvu

2.1 Razmere v tekstilni panogi med prvo svetovno vojno

Med prvo svetovno vojno se je položaj srednje velikih in malih obrtnikov močno poslabšal. Povpraševanje po izdelkih se je povečalo, a zelo je narasla tudi plačilna nedisciplin. Problem so bile surovine, ki jih je bilo zelo težko dobiti, prav tako se jim je dvignila cena. Državna oblast je čedalje bolj posegala v gospodarstvo, dolgotrajno vojskovanje pa je naglalo velika bremena obrti, industriji in trgovini. Tekstilna industrija je morala ustavljati delo zaradi pomanjkanja bombaža in prediva, tržiška tovarna je leta 1916 proizvodnjo popolnoma ustavila, tkalnica v Preboldu in predilnica v Litiji pa sta v zadnjih dveh letih vojne proizvodnjo močno skrčili; izdelovali so papirnato prejo in iz nje tkali papirnato tkanino [6]. Slamninarska industrija je sicer obratovala, vendar se je trg za prodajo slamnikov močno zmanjšal, primanjkovalo je materiala, zlasti sukanca, in delovne sile [7].

Obrtniki so tožili o težavah zaradi pomanjkanja surovin in o ovirah pri dobivanju in pošiljanju blaga. Primanjkovalo je delovne sile, tako pomočnikov kot vajencev. Poleg tega so postajale prehranjevalne razmere čedalje slabše, zato so delavci, ki si sami niso mogli zagotoviti dovolj hrane, pogosto zahtevali od delodajalca poleg plače tudi hrano. Zato se je marsikdo raje zaposlil v poljedelstvu kot v industriji [8]. Zaradi slabih razmer je Ministrstvo za javna dela postavilo »splošna načela za vojno kreditno pomoč za obrt srednjega stanu«, s čimer so želeli manj premožnim obrtnikom priskrbeti ugodna posojila za vzdrževanje ali ponovni začetek obratovanja. V poštev so prišli obrtniki, ki so bili vpoklicani v vojaško službo ali so jih kot civiliste uporabljali za dela v vojne namene, vdove in mladoletni nasledniki takih oseb, če so te umrle pri opravljanju vojaške

službe, ki so nadaljevali obrt po določilih § 56 obrtnega reda, izjemoma pa tudi obrtniki, ki sicer niso bili vpoklicani, vendar so bili pri dohodku močno prizadeti zaradi izrednih gospodarskih razmer v vojni [9].

Visoke podražitve vseh potrebščin, zvišane mezde, višji davki, višje tarife, pomanjkanje materiala in surovin so povzročili povečanje proizvodnih stroškov in zmanjšali donos. Zaradi pomanjkanja blaga in sukanca so bile močno prizadete oblačilne obrti, posledica pa je bilo začasno prenehanje in zapiranje obrtnih obratov. Naraščalo je število občin, v katerih ni bilo več krojačev in čevljarjev.

V manufakturni in oblačilni stroki se je prej še ugoden položaj poslabšal leta 1917, kajti blaga je bilo čedalje manj, konec oktobra 1917 pa je izšla še odredba o prisilni oddaji bombažnega blaga. Izdelovanje čipk se je v drugi polovici 1917 ustavilo zaradi pomanjkanja lanenega sukanca, trgovina s čipkami pa je delovala le še zaradi zalog iz prejšnjih let [10].

2.2 Obdobje prve Jugoslavije

Po prvi svetovni vojni je Avstro-Ogrska razpadla, del Slovenije se je združil v Kraljevino SHS (pозneje Kraljevina Jugoslavija), Koroška je ostala v Avstriji, zahodni in jugozahodni del pa je prišel pod Italijo. Slovensko gospodarstvo tudi po združitvi ni doživelo primerne gospodarskega razcveta. Menjava kron za dinarje v razmerju 4 : 1 je bila izrazito v škodo kron, tako je slovensko gospodarstvo doživelo razvrednotenje denarnih prihrankov in s tem zmanjšanje investicijske dejavnosti [11].

Novo državo je pestilo hudo pomanjkanje tekstilnega blaga. Po vsem ozemlju je bila razširjena veljavnost srbske uvozne carinske tarife. Zaradi neurejenih političnih razmer je bil ves promet z Italijo ustavljen, tako so bili v Sloveniji prisiljeni kupovati stvari predvsem v Avstriji in na Češkoslovaškem, s katerima pa država ni imela sklenjenih trgovinskih sporazumov. Zato si je zbornica zelo prizadevala za spremembo teh pogojev in končno dosegla, da je veljala za uvoz blaga iz Češkoslovaške pogodbeni tarifa ter da je bila leta 1919 izdana naredba, ki je za leto dni dovoljevala uvoz strojev, orodja in drugih predmetov brez carine. S tem naj bi omogočili nakup inventarja, uvoz strojnih naprav za obnovo in razširjenje obstoječih podjetij ter olajšali odprtje novih. Ta ugodnost je bila leta 1920 podaljšana in

zbornica je v dveh letih izdala na tisoče certifikatov za carine prost uvoz strojev in orodja, kar priča o obsežnih investicijah in modernizaciji delavnic obrtnih in industrijskih podjetij in o velikem gospodarskem napredku [12].

Položaj se je na splošno začel izboljševati leta 1922, ko so se v gospodarstvu začeli kazati znaki konsolidacije in ozdravljanja razmer.

Največje naložbe so bile v premogovni, lesni, usnjarški, tekstilni, pivovarski in elektrotehnični stroki. V obrtništvu se je začel znaten tehnični napredek v strojni opremi delavnic in izkoriščanju električne in druge energije. Zaposlenost obrtništvu je bila kljub močni konkurenci uvoženega blaga zadovoljiva.

Leta 1922 je bil opravljen popis vseh industrijskih podjetij in večjih obrtnih delavnic [13].

2.2.1 Svetovna gospodarska kriza

Velika svetovna gospodarska kriza v letih 1929–1933 je zelo prizadela tudi naše dežele. Obseg svetovne trgovine se je vsako leto zmanjšal za petino, sledilo je splošno padanje cen, drastično nazadovanje podjetniških investicij in posledično zmanjševanje vrednosti delnic industrijskih podjetij. Najhujša posledica sta bila dolgotrajna brezposelnost in splošno osiromašenje prebivalstva [15]. Slovensko gospodarstvo v tem obdobju ni bilo samostojno in neodvisno, pa tudi ne tako veliko, da bi povzročilo krizo. Ta je bila pri nas sekundarni pojav, del širših evropskih in svetovnih kriz [16]. Na notranjem trgu so se pokazale posledice padca cen kmetijskih pridelkov, kajti kupna moč kmetov se je močno zmanjšala. Zato je bila industrija prisiljena zmanjšati proizvodnjo in trgovski

Preglednica 1: Gibanje števila tekstilnih obrti v letih 1925–1928 [14]

	1925	Pri- jave	od- jave	1926	pri- jave	od- jave	1927	pri- jave	od- jave	1928
bandažisti	1	0	0	1	3	0	4	1	0	5
barvarji	19	1	1	19	1	0	20	0	0	20
izdelovalci čipk	2	2	0	4	1	0	5	0	1	4
dežnikarji	19	0	0	19	0	2	17	4	2	19
klobučarji	69	3	4	68	5	1	72	0	2	70
izd. kravat in naramnic	2	0	0	2	2	0	4	0	0	4
krojači	1710	163	86	1787	153	78	1862	147	112	1897
krojačice in šivilje	1258	301	64	1495	329	72	1752	429	103	2078
modistke	74	9	3	80	14	6	88	6	5	89
izdelovalci prešitih odej	3	0	0	3	1	0	4	1	0	5
izd. perila	32	7	4	35	7	8	34	2	5	31
izd. pletenin	65	40	11	94	92	11	175	89	17	247
predilnice ovčje volne	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1
predtiskarije	11	3	0	14	1	0	15	0	0	15
rokavičarji	2	0	0	2	2	0	4	0	0	4
slamnikarji	17	2	3	16	2	1	17	2	1	18
izd. slamnatih kit	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1
suknarji	6	1	0	7	0	0	7	0	0	7
tkalci	39	3	0	42	0	2	40	1	2	39
izd. trakov in vezalk	1	0	0	1	0	0	1	2	0	3
izd. vate	2	0	0	2	0	0	2	0	0	2
izd. vezenin	6	5	0	11	3	0	14	4	2	16
vrvarji	32	2	1	33	1	1	33	1	1	33
	1926	542	177	3737	617	182	4172	689	253	4608
SKUPAJ VSE OBRTI	26653	2205	966	27892	2354	1117	29129			

promet je padel na polovico. Ukrepi tujih držav v carinskem in trgovsko-političnem pogledu so zahtevali tudi od Jugoslavije intenzivnejšo zaščito domačega dela in proizvodnje. Pogosto se je dogajalo, da so zaradi malenkostnih razlik v cenah oddali javna naročila velikih količin blaga v tujino, domači obrati pa so morali ustavljati proizvodnjo in odpuščati delavce. Zato je zbornica opozorila na nujno ukrepanje kraljeve vlade [17]. Tudi ko je bilo krize konec, se stvari niso uredile. Podeželje je bilo prenaseljeno, gospodarjenje ekstenzivno, hektarski donos pa majhen. Kmetje so bili tudi močno zadolženi.

Zaradi gospodarskega zastoja sta se najprej zmanjšali zunanja in notranja trgovina, propadati so začeli denarni zavodi, nastala je velika zadolženost, ni bilo mogoče vračati dolgov in nato je začela upadati proizvodnja, propadlo je veliko obrtnih, trgovskih in industrijskih podjetij. Sledila sta veliko odpuščanje delavcev in dolgotrajna brezposelnost. Zaradi krize je prišlo do prestrukturiranja gospodarstva, modernizirali in racionalizirali so obrate Kranjske industrijske družbe, Trboveljske premogokopne družbe ter skoraj vso papirniško in tekstilno industrijo.

V obrtništvu se je za tretjino zmanjšalo število obrtnih delavnic, še bolj zaposlovanje pomočnikov in vajencev, dohodek obrtništvu pa je upadel za 60 odstotkov [18].

Upadanje števila zavarovanih delavcev je bilo dokaz o nenehnem pešanju zaposlenosti v industriji in obrteh. Konec junija 1929 je bilo pri Okrožnem uradu za zavarovanje delavcev (OUZD) 100.744 zavarovancev, od tega 8303 v tekstilni industriji in 10.682 v oblačilni. Naslednje leto je skupno število naraslo za devet odstotkov (v tekstilni industriji za 15 odstotkov, v oblačilni za štiri odstotke) [19]. Marca 1931 je bilo zavarovancev 5768 manj kot marca 1930. V aprilu jih je bilo že 6079 manj kot leto poprej, decembra 1931 je število naraslo na 11.023 delavcev. Vse to se je poznalo pri zaslužku trgovcev in obrtnikov, kajti delavci so se morali pri svojih nakupih omejiti na najnujnejše življenjske potrebščine.

Pomanjkanju naročil se je pridružilo še nenehno zmanjševanje cen obrtniških izdelkov. To je veljalo tako za oblačilno kot živilsko stroko, pa tudi za lesne, kovinske in gradbene obrti.

Položaj je poslabševala tuja konkurenca. V konfekciji so tovarne izpodrivale ročno delo. V šiviljski stroki je konkurenca potisnila zaposlenost in ceno na minimum, da je postajalo delo že nerentabilno.

Obrti so v letu 1931 znatno napredovale v tehnični izpopolnitvi obratov. Prednjačile so mizarske delavnice, sledile so tudi druge stroke. Huda konkurenca je prisilila oblačilno stroko, da je začela uvajati strojno delo.

Pletilska obrt se je neverjetno razvila, odkar se je mehanizirala. Poleg obrtnih pletilk je bilo še veliko takih, ki so delale brez obrtnega lista, po oceni zbornice je šlo njihovo število v stotine. Domači trg je bil z njihovimi izdelki prenaseljen.

Hujšo škodo kot legalna konkurenca pa so delali šušmarji. Obrtniku so odjedali zaslužek in delo ljudje, ki so bili v svojem glavnem poklicu brezposelni ali slabo zaposleni, posebno se je to poznalo podeželskim rokodelcem. Zbornica je ukrepanju proti šušmarjem in nelegalni konkurenci namenjala veliko pozornost. V novem obrtnem zakonu je vlada ustregla opozorilom zbornice in sprejela v zakon med drugim posebne zaščitne odredbe proti nelegalnemu obratovanju, ki se je do takrat skrivalo za raznimi družbami in obrtnimi zadrugami [20].

Položaj se je še poslabšal po uveljavitvi zakona o zaščiti kmeta, ki je leta 1932 omejil izvršljivost terjatev proti kmetu. Temu so se pridružile še težave zaradi deviznih predpisov, ki so ovirali dobavo nujno potrebnih surovin, opreme in delovnih pripomočkov iz tujine. Obrtništvu je zato zaostajalo s plačilom davkov, zaradi česar so jih začeli izključevati iz državnih in samoupravnih dobav.

Mnogoštevilnost obratov in medsebojna konkurenca sta se do skrajnosti poostri. Na obrtnike je pritiskala tudi nelegalna konkurenca, ki se je ni dalo iztrebiti in sta jo povečevali čedalje večja brezposelnost in čedalje hujša konkurenca velikih podjetij. Gospodarska kriza je namreč velika podjetja prisilila, da so prevzemala tudi dela, ki so jih do takrat opravljali mali obrtniki [21].

Nezaposlenost je pri številnih preživelih panogah nastopila zaradi razvoja tehnike in uvedbe modernjših izdelkov in prevoznih sredstev, na drugi strani pa zaradi koncentracije serijske proizvodnje v industrijskih obratih. To je veljalo predvsem za oblačilno stroko.

Za večjo konkurenčnost so morali obrtniki poleg modernizacije delavnic tudi racionalizirati delo. Zbornica jim je skušala pomagati s prirejanjem raznih tečajev, predavanj in s strokovno vzgojo obrtništvu. V delavnicah je pogosto vladal velik nered, mize, stojala, stroji so bili neprimerno razporejeni, zato je bilo gibanje delavcev oteženo. Tudi orodje ni

Preglednica 2: Združenje krojačev, krojačic in sorodnih obrtov – statistika 1932–1936 [27]

Združenje krojačev, krojačic in sorodnih obrtov v Ljubljani									
Leto	Obrtniki	Mesto	Okolica	Začasno ustavljeno	Skupaj	Prijave	Odjave	Pomoč- niki	Vajenci
1932	krojači	133	121	4	258	16	9	219	95
	krojačice	124	55	24	203	15	5	117	211
	izdelovalke perila	19	1	3	23	3	0	16	24
	modistinje	37	3	5	45	9	0	31	37
	izdelovalke steznikov	2	1	0	3	0	0	1	0
	krznarji	10	0	1	11	0	0	9	10
	SKUPAJ	325	181	37	543	43	14	393	377
1934	krojači	135	114	6	245	9	15	179	71
	krojačice	114	47	15	178	4	13	121	239
	Izdelovalke perila	20	1	0	21	2	2	8	14
	modistinje	38	1	4	43	4	7	23	43
	izdelovalke steznikov	3	1	0	4	1	0	1	0
	krznarji	10	0	0	10	0	0	6	16
	SKUPAJ	310	164	25	499	20	37	338	383
1936	krojači	167	77	5	249	18	13	152	122
	krojačice	138	26	5	169	8	20	102	159
	izdel. perila	21	0	0	21	0	1	2	9
	modistinje	42	0	0	42	4	4	10	41
	izdelovalke steznikov	4	0	0	4	0	0	1	0
	krznarji	10	0	0	10	1	1	5	18
	SKUPAJ	382	103	10	495	31	39	272	394

Komentar: V času gospodarske krize oblačilni obrtniki niso imeli dovolj dela, zato so množično odpuščali pomočnike. Ti so nato odprli svojo obrt ali pa šušmarili. Zato se število obrtnih obratov absolutno gledano ni toliko spreminjalo. Zmanjševalo pa se je število zaposlenih. Za ponazoritev nastalega položaja navajamo Zadrugo krojačev, krojačic in sorodnih obrtov iz Ljubljane. Iz statistike je razvidno, da je članstvo zaposlovalo vedno manj pomočnikov in čedalje več vajencev, ki so bili poceni delovna sila. Predvsem krojačice so imele vsako leto več vajenk, posledica pa je bila, da je po izučitvi in po pomočniških in mojstrskih izpiti število krojačic nenehno naraščalo. V interesu vseh pa je bilo, da se število zmanjša. Število pomočnikov se je v letu 1934 zmanjšalo s 393 (leta 1932) na 338, kar je bilo posledica splošne krize. Leta 1936 jih je bilo samo še 272. Predvidevali pa so, da je številka v resnici še manjša, ker veliko prijavljenih pomočnikov v resnici ni več delalo, kajti čedalje več je bilo mojstrov, ki sploh niso prijavljali ali odjavljali pomožnega osebja. V zadnjih letih se je najbolj zvišalo število vajencev pri mojstricah, v enem letu celo za 60! [27]

bilo na svojem mestu, uporabljali so slab material in podobno. Kdor ni posodabljal proizvodnih sredstev in opreme, je imel dražje izdelke in slabši zaslužek. V industriji so se dobro zavedali vseh teh dejstev in so močno racionalizirali proizvodnjo [22]. To je pomenilo, da so omejili režijo na najnižjo mero in s tem pocenili izdelek. S tem so sicer znižali proizvodne stroške, hkrati pa tudi zmanjšali število delavcev, kar je povečevalo brezposelnost [23].

Kljub krizi in pritožbam zaradi pomanjkanja dela je bilo v letu 1932 ustanovljenih več rokodelskih obratov (med njimi precej šiviljskih) [24].

Iz analize statističnih podatkov je mogoče ugotoviti, da povečanje števila obrtnikov med letoma 1925 in 1931 ni bilo sorazmerno rasti prebivalstva [25], temveč sta ga pospeševali dobra konjunktura in obilica razpoložljivih denarnih sredstev. Rast so zabeležili predvsem v strokah, ki so jim proizvodne razmere in dobro unovčevanje izdelkov dajali možnost za razcvet. Opazili so tudi veliko specializacijo proizvodnje, vpliv delitve dela in odpiranje novih virov zaposlitev glede na potrebe potrošnikov. To je bilo videti predvsem pri kovinarskih strokah, pri mehanikah, nato pri šiviljah, mesarjih in graditeljih. Delavnice so preurejali in modernizirali. Število vajencev je naraščalo, ker je obrt omogočala dobro existenco in ker so učence uporabljali kot cenejšo delovno silo.

V letih 1930–1932 je nastal preobrat. Konjunktura je padla in začele so se težave na denarnem trgu. Konkurenca industrijskih podjetij je povzročala čedalje hujši pritisk na obrtništvo. Spomladi 1932 je z uveljavitvijo novega obrtnega zakona nastopil nov režim za osamosvojitve. Za nastop obrti je bil potreben mojstrski izpit in število obrtniških prijav se je takoj zmanjšalo. Na obstoječa podjetja se je začel povečevati pritisk gospodarske krize in javnih bremen, kar je povzročilo pogosto odjavljanje obrti. Presežek odjav je bil tolikšen, da je v letu 1933 začelo upadati absolutno število obratov. Propadanje je bilo še hitrejše zaradi širjenja šušmarstva, s katerim se niso ukvarjali samo brezposelni kajzarji, odpuščeni industrijski delavci in obrtniški pomočniki, temveč tudi nekdanji obrtniki sami, ki so uvideli, da bodo brez plačevanja javnih bremen lažje obstali [26].

Pomanjkanje dela v krojaški in čevljarski obrti so pripisali uvozu konfekcije in obuval. Na upad dela je v oblačilni stroki vplival slabši položaj uradništva in državnih nameščencev, ki si niso kupovali toliko obleke kot pred vojno. Takrat so vsaj enkrat na leto

naročili novo obleko ter večkrat na leto nove čevlje, malo obnošeno obleko pa oddali revnejšim slojem. Kriza je hudo prizadela obrtnike oblačilnih strok, predvsem krojače in čevljarje, ki so prišli že tako daleč, da mnogim niti največja varčnost in skromnost nista omogočili nadaljnjega obstoja. Število obrtnikov je nazadovalo v prvem četrtletju leta 1933 za 645 in v tretjem za 283 obratov. Največje nazadovanje je bilo v krojaški, čevljarski in šiviljski obrti. Položaj je še poslabšala nelojalna in nelegalna konkurenca, predvsem s strani nekaterih velikih industrijsko-trgovskih podjetij [28].

V redkih tekstilnih strokah so imeli delo vsaj pol leta, pretežna večina mojstrov in mojstric pa ni bila stalno zaposlena niti 20 tednov. V preostalem času člani niso zaslužili niti za pokritje režijskih stroškov. Položaj je bil najslabši v damski stroki, čeprav so bile v oblačilni stroki na splošno nezdrave razmere. Po statistiki OUZD je število pomožnega osebja v oblačilni stroki v zadnjih sedmih letih padlo za 25 odstotkov. Vendar so v ljubljanskem združenju krojačev menili, da je to število še enkrat večje, kajti marsikateri mojster je imel pomočnika ali pomočnico le na papirju, samo da je delavec ostal v delavskem zavarovanju. Krizo so čutili tudi krznarji in modistinje, zadnje predvsem zato, ker je moda uvedla trikotažo tudi za klobuke, teh pa niso prodajale modistke, temveč modne trgovine.

Poleg krize je obrtništvo oblačilnih strok pestilo tudi preveliko število mojstrov in pomočnikov. Predsednik združenja krojačev in sorodnih obrtov v Ljubljani je leta 1933 na skupščini povedal, da je v desetih letih število krojačev zraslo za 60, krojačic za 71, krznarjev za tri, modistinje za 14 in izdelovalk perila za 12. Ta rast ni bila sorazmerna z rastjo prebivalstva in je bila samo posledica dejstva, da se je zaposlovalo preveč vajencev, ki so težili k čimprejšnji osamosvojitvi, saj drugače niso našli zaposlitve. V desetih letih se je izučilo 361 krojačev, 802 krojačici, 19 krznarjev, 71 izdelovalk perila in 152 modistinje. Vsa leta so opozarjali mojstrice, da zaposlujejo preveč vajenk in si s tem delajo škodo. Niso pa jim mogli dopovedati, da bi morale pozabiti na trenutno korist, če gre za ohranitev stroke.

Podobno je bilo v pletilski obrti. V združenju pletilcev za Dravsko banovino so statistično ugotovili zaposlenost v pletilski obrti v letu 1932. Rezultat je bil skrb zbujujoč in ni napovedoval nič dobrega za prihodnost, kajti nenadnega izboljšanja splošnih gospodarskih razmer niso pričakovali. Večja pletilska

podjetja so bila v letu 1932 zaposlena le 200 delovnih dni, mali podjetniki so delali le nekaj mesecev v letu. Zmogljivosti so bile izrabljene v povprečju le 35- do 40-odstotno, tako da so vsi delali z večjo ali manjšo izgubo [29].

Položaj v krojaški stroki se je v letu 1934 še bolj poslabšal. Za oblačilno obrt je bil že tako in tako značilen dvojen sezonski val vsako leto, na kar je vplivala poletna in zimska moda. Prvi vrh so po navadi imeli maja, drugega pa decembra, medtem ko je zatišje vladalo februarja in avgusta. Krojači in krojačice so bili zaposleni komaj nekaj mesecev, preostali čas so obrati stali zaradi pomanjkanja dela. V februarju 1934 je bilo 3870 zavarovanih delavcev pri oblačilnih obrtnikih, v maju 4347, v avgustu 3947 in v decembru 4404, skupaj jih je bilo konec leta 4173. V tem letu je imela tekstilna industrija 12.682 zaposlenih delavcev, njihovo število je v enem letu naraslo za 2254 (skupno število vseh zavarovanih delavcev je bilo 79.010, prirastek v zadnjem letu pa 3446) [30].

V Dravski banovini je bilo objavljenih petkrat več obratov kot prijavljenih, a še nove prijave so bile od pomočnikov, ki jih mojstri niso več mogli zaposlovati in so iskali izhod v samostojnem delovanju. Število pomožnega osebja se je zmanjšalo skoraj na tretjino. Nezaposleni pomočniki so delali za vsako ceno, tudi brez obrtne pravice. Stroka je bila s šušmarstvom vred komaj za polovico zaposlena, medtem ko so bile tekstilne tovarne v polnem razvoju. To je kazalo, da se poraba tekstilij ni zmanjšala, ampak da so se prodajale brez sodelovanja krojaške stroke, ki je zaradi tega propadala. Konfekcijske tovarne so se čedalje bolj pollaščale del, ki jih je do takrat opravljal mali obrtnik. Industrija je dobivala čedalje večji krog odjemalcev, ki so zaradi zmanjšane plačilne zmožnosti gledali predvsem na to, da pridejo poceni do oblek, ne pa na kakovost izdelave. Po načinu poslovanja pa konfekcijska industrija ni škodovala le obrtništvu, temveč tudi trgovini, ker je svoje izdelke prodajala neposredno v svojih prodajalnah.

Zaradi pritožb je zbornica sklicala delegate krojaških združenj, kjer je ljubljansko združenje predlagalo spremembo obrtnega zakona, ki naj bi industriji prepovedal prodajo predmetov rokodelskih strok, predvsem oblek in čevljev v lastnih prodajalnah. Doseči so hoteli tudi omejitev industrijske proizvodnje oblek in čevljev za domačo porabo, tako da bi dobili mali obrtniki vsaj skromno eksistenčno možnost.

Splošno pomanjkanje denarja je sililo odjemalce, da so si dajali delati obleke, kjer je bilo najceneje, to pa je bilo pri šušmarjih. To je bilo pogosto predvsem v damski stroki, ker so si ženske skoraj vse same šivale, pa še šušmarstvo je bilo tu najbolj razvito [31].

Tudi v kranjskem okraju je bil gospodarski položaj v letu 1934 nevdzdržen. Zaposlitev se je sicer povečala za nekaj sto ljudi na račun tekstilnih industrijskih podjetij, ki so postavila nekaj novih zgradb. Vendar so imeli dražji kvalificirani delavci čedalje manj dela in zaslužka. Obrtništvu je imelo čedalje manj naročil, vse bolj se je širilo šušmarstvo. Velik padec so zaznali v krojaški obrti, kjer zaradi preostre konkurence tekstilnih tovarn niso mogli pokrivati niti režije. Podružnica srbske tovarne konfekcije Soko je v Kranju ustanovila prodajalno, ki je imela povprečno za 16.000 dinarjev prometa na teden, podružnica Tivar pa za 10.000 dinarjev. Za vse to je bilo seveda prikrajšano obrtništvu.

Posebno hudo je bilo v škofjeloškem okraju, kjer so moški delali predvsem v gozdovih, s propadom lesne industrije so bili prikrajšani za tri četrtine prvotnega zaslužka. Kriza je prizadela tudi ženske, ki so se ukvarjale s čipkarstvom. V Poljanski in Selški dolini ni bilo hiše, kjer ne bi klekljali. Njihovi izdelki so bili posebno cenjeni. Ta prava domača obrt je v letih krize tako propadla, da so zaslužili pri 14-urnem delovnem dnevu komaj štiri do šest dinarjev. Jedro krize je bilo v nerešenem denarnem in kreditnem vprašanju, kajti ljudje tega okraja so že od nekdaj nalagali in varčevali v hranilnicah in posojilnicah, v letih krize pa so lahko dvigovali le 50 dinarjev na mesec. Z zaščito kmetov so ohromili trgovino, obrt in vse druge poklice. Velikanske vsote trgovcev in obrtnikov so namreč ležale zamrznjene pri kmetih.

Na splošno je bilo obrtnikom ustrezno z uvedbo pavšalne pridobnine (230 obrtnikov v škofjeloškem okraju je leta 1934 plačalo 32.000 dinarjev pridobnine, s pavšaliziranjem pa so plačali v naslednjem letu 28.320 dinarjev, in to brez dodatkov za pomočnike) [32].

Ministrstvo za trgovino in industrijo je izdalo uredbo, s katero je industrijsko-tvorniškim obratom prepovedalo popravljati obleke in sprejemati naročila za popravila. Firme, kot na primer Tivar, so morale v treh mesecih po prejemu uredbe opustiti svoje popravilnice. Po mnenju ljubljanskega združenja krojačev je bil to prvi vidni uspeh po večletnem prizadevanju [33].

Na zborničnem področju so v letih 1933 in 1934 imeli 6600 odjav obrtniških podjetij, kar je močno zamajalo celotno zgradbo gospodarstva. Množilo se je številno tistih, ki so opravljali obrtne posle brez oblastne prijave, po opravljeni anketi naj bi bilo v Dravski banovini okrog 10.000 takih oseb. Položaj številnih vrst obrtnikov je postal veliko slabši od položaja delavcev v določenih industrijskih panogah. Proces proletarizacije teh slojev srednjega stanu se je naglo nadaljeval in postal pereč socialni problem, kajti obrtniki so se ponujali že kot dninarji za poljska dela. Boj za konkurenčnost je šel tako daleč, da se je dohodek nekaterih panog zmanjšal pod minimum vsake normalne režije. Bilanca obrtniških gibanj med letoma 1925 in 1934 prikazuje 18 strok najpomembnejših in najštevilnejših obrti – kovinske, lesne, usnjarske, oblačilne (krojači, šivilje in čevljarji), prehranjevalne in gradbene (glej preglednico 3) [34].

Preglednica 3: Gibanje števila obrtnikov 1924–1934 [34]

Število obrtnikov v letih 1924 in 1934			
Stroka	1925	1934	Razlika
kovači	1376	1528	152
ključavničarji	276	306	30
kleparji	178	234	56
mehaniki	46	120	74
kolarji	620	610	-10
mizarji	1605	1819	214
sodarji	235	209	-26
usnarji	149	132	-17
sedlarji	352	350	-2
krojači	1710	1775	65
šivilje	1258	1993	735
čevljarji	3300	3310	10
mlinarji	2422	2548	126
peki	507	617	110
mesarji	802	966	164
zidarji	250	246	-4
tesarji	270	252	-18
graditelji	22	33	11

Država je začela izvajati omejevalno kreditno-monetarno politiko in poskušala blažiti nastali položaj z denarnimi podporami za najbolj ogrožene in z organizacijo javnih del. Tu ni bila preveč uspešna, kajti problema brezposelnosti se ni lotila kompleksno, primanjkovalo pa je tudi denarja v državnem proračunu.

Javne borze dela so si prizadevale v okviru svojih zmožnosti in postavljale različne pogoje za pridobitev podpore za brezposelne. Delavec je moral plačevati prispevke najmanj štiri mesece v zadnjem letu, podporo je nato dobival največ šest tednov na leto [35]. Leta 1932 so to podporo podaljšali na osem tednov, sistem pa se je izkazal za neučinkovitega med gospodarsko krizo, ko je brezposelnost trajala dolgo. Izboljšati so ga skušali z uredbo z dne 25. novembra 1937, ki je določala dveletno obračunsko obdobje pred prijavo brezposelnosti, podpora pa je trajala največ 26 tednov. Odvisna je bila od dolžine članstva v obračunskem obdobju, delavec je imel na vsakih 200 dni članstva pravico do štirih mesecev podpore, za 12 mesecev nepretrganega članstva 10 tednov in za 14 mesecev 24 tednov podpore. Če je bil pri javni borzi dela prijavljen kot nezaposlen najmanj pet mesecev, je imel pravico podporo dobivati še dva dodatna tedna. Podpore so bile lahko osebne ali z družinskim dodatkom in so bile glede na mezdní razred razdeljene v tri skupine. Znašale so 65 odstotkov rednih zavarovanih mezd, družinske doklade pa od 14,3 do 20 odstotkov osebnih podpor. Osebne podpore so se gibale od 60 do 120 dinarjev na teden, podpore z družinskim dodatkom pa od 70 do 150 dinarjev na teden [36].

2.2.2 Obdobje konsolidacije

Razmere v obrtništvu so se nekoliko ustalile leta 1935. Iz poročila o delovanju zbornice je razvidno, da se je nazadovanje in odjavljanje obrtnih obratov nekoliko zmanjšalo, vendar je bilo odjav v prvih devetih mesecih tega leta še vedno 1054. Kljub novim prijavam, katerih število je tudi upadalo, se je v prvih treh četrtletjih stanje obratov zmanjšalo za 422 obrtniških obratov. Vseh je bilo 18.503. V preteklih treh letih in pol je število nazadovalo za 3410 obratov, ker je bilo odjav vsa leta še enkrat toliko kot prijav.

Julija 1930 je bilo pri OUZD zavarovanih 104.814 oseb, avgusta 1935 pa le 82.796.

Povprečna dnevna zavarovalna mezda, ki je dosegla svoj višek julija 1930 z 2.781.000 dinarji, je padla do avgusta 1935 na 1.847.000 dinarjev, kar je pomenilo približno 280 milijonov dinarjev letne izgube nacionalnega dohodka.

Pri obrtništvu je bil opazen upad pri oblačilnih strokah, vendar je bilo teh obrtnikov (3118 čevljarjev, 1695 krojačev in 1821 šivilj) še vedno preveč in pri zmanjšanem prometu njihova eksistenca ni bila zagotovljena. Vzdrževali so se lahko le obrati, ki so bili gospodarsko močnejši in so imeli dobro zaledje.

Pri zbornici so tudi opazili, da so podjetja, ki so bila na meji med industrijo in obrtjo ter so jih vodili kot industrijska podjetja, skušala doseči, da bi jih deklarirali v obrtniška podjetja. Vzrok so bili deloma strožji davčni predpisi in večja bremena pri socialno-pokojninskem zavarovanju, deloma pa skrčenje obratov zaradi posledic depresije. Številna podjetja tudi dolgoročno niso mogla več računati na obnove obratovanja v obsegu predkriznih let [37].

Največji upad števila zaposlenih so na Slovenskem zabeležili v zadnjih letih krize. Leta 1933 je bilo zaposlenih še približno 105.000 delavcev in šele štiri leta pozneje so dosegli število zaposlenih pred krizo (največ zaposlenih, okoli 132.000, je bilo leta 1930). Zelo se je povečalo število zaposlenih žensk, ki je s četrtnine naraslo na 39 odstotkov vseh zaposlenih. Tu je šlo predvsem za zaposlovanje cenejše delovne sile. V tekstilni industriji pa je kljub krizi število zaposlenih (predvsem žensk) hitro naraščalo [38].

Posledice krize so se v obrtništvu poznale še v naslednjih letih. Položaj male obrti, posebno krojaške in šiviljske stroke, je bil v letu 1936 zelo slab. Krojaški mojstri in mojstrice ter njihovi pomočniki in pomočnice

so dobesedno vegetirali, ker niso imeli dovolj dela, njihovi izdelki niso bili dovolj plačani, davki, stanarine in drugo pa so bili nespremenjeni ali višji.

Za to je bilo več vzrokov. Statistično gledano je število mojstrov, mojstric in izučenega krojaškega osebja naraščalo, število odjemalcev pa se je zaradi pomanjkanja denarja manjšalo. Kriva je bila tudi nesolidarnost med obrtniki. Posebno krojači in šivilje so prevzemali naročila za vsako ceno, samo da so imeli delo zase in za svoje pomočnike, vendar so s tem sami sebi delali škodo. Druga napaka je bila, da večina obrtnikov ni znala ali ni hotela kalkulirati, tako da niso niti vedeli, koliko naj računajo, da bodo pokrili režijo in dobili obsegu zaposlitve primeren zaslužek. Nekateri mojstri in mojstrice so delali obleke tako poceni, da je bilo jasno, da niso naredili nobenega izračuna, potem pa so tožili, da ne zaslužijo niti za svoje preživetje in za svoje obveznosti. Drugi so računali tako malo, da niso zaslužili niti toliko, kolikor bi morali plačati pomočniku od obleke, če bi ga zaposlovali. V združenju krojačev, krojačic in sorodnih obrti v Ljubljani so zato poudarjali, da je v rokodelstvu pomembna predvsem kakovost dela in da so odjemalci zadovoljni le z

Preglednica 4: Gibanje krojačev in šivilj v letih 1923–1939 [41]

Leto	Krojači				Krojačice in šivilje				Skupaj	Vsi obrtniki	Razmerje
	Stanje na začetku	Prijave	Odjave	Razlika	Stanje na začetku	Prijave	Odjave	Razlika			
1923	1483	174	93	81	853	140	80	60	2336	17127	14 %
1924	1564	150	65	85	913	174	67	107	2477	17888	14 %
1925	1649	130	69	61	1020	290	52	238	2669	18691	14 %
1926	1710	163	86	77	1258	301	64	237	2968	19764	15 %
1927	1787	153	78	75	1495	329	72	257	3282	21952	15 %
1928	1862	147	112	35	1752	429	103	326	3614	22150	16 %
1929	1897	189	105	84	2078	346	122	224	3975	23327	17 %
1930	1981	165	114	51	2302	326	184	142	4283	24346	18 %
1931	2032	156	117	39	2444	226	190	36	4476	25323	18 %
1932	2071	93	166	-73	2480	149	212	-63	4551	25774	18 %
1933	1998	51	189	-138	2417	59	328	-269	4415	25729	17 %
1934	1860	81	206	-125	2148	81	281	-200	4008	24093	17 %
1935	1735	61	112	-51	1948	46	219	-173	3683	22724	16 %
1936	1684	78	117	-39	1775	49	174	-125	3459	22002	16 %
1937	1645	97	58	39	1650	72	98	-26	3295	21500	15 %
1938	1684	122	39	83	1624	72	71	1	3308	21697	15 %
1939	1767	0	0	0	1625	0	0	0	3392	22180	15 %

brezhibnimi izdelki. Vse mojstre so rotili, naj ne podcenjujejo svojega dela ter naj računajo toliko, da ne bodo delali v svojo škodo ali v škodo kakovosti dela. Kajti s pomočjo zadovoljnih strank so pridobili še druge, da niso kupovali konkurenčne konfekcije, ki je bila šablonsko delo. Zavedali so se, da so obrtniki, ki so sicer malo računali, a slabo opravili delo, kupce naravnost silili v konfekcijo [39].

Kljub bojazni, da bodo obrtniki zaradi naraščajoče industrializacije in nekonkurenčnosti podjetjem propadli, se to ni zgodilo. Prišlo pa je do spremembe v dejavnostih. Nekatero tradicionalno obrt so izginile, nastale pa so nove. Rokodelska obrt je sčasoma razvila storitvene dejavnosti. Obrt in trgovina sta bili pomembni gospodarski dejavnosti. Leta 1939 je bilo v Sloveniji 21.632 obrtnih obratov, v katerih je bilo zaposlenih 35.000 ljudi, kar pomeni četrtnino vseh zaposlenih. Največ je bilo krojačev, šivilj in pletilj (skupaj 6900) [40].

3 Sklep

Slovenske dežele so bile v avstro-ogrski monarhiji med gospodarsko manj razvitimi pokrajinami. Industrije je bilo malo, prevladovali so drobna obrtna in manufakturna proizvodnja ter založništvo. Med tekstilnimi so prevladovale oblačilne obrti (krojaštvo, šiviljstvo, pletilstvo, klobučarstvo). Razvoj industrializacije je obrtništvu prepustil storitve, obrtna proizvodnja pa se je umaknila industrijski.

Po prevratu se je položaj spremenil, kajti Slovenija je postala gospodarsko in tehnološko najrazvitejši del pretežno agrarne Kraljevine SHS. Tekstilna industrija v Sloveniji je v tem obdobju doživela velik razcvet in postala najpomembnejša industrijska panoga. Pomembno vlogo v gospodarstvu pa so imeli tudi obrtniki, med katerimi je tekstilna obrt imela pomemben delež; predvsem na račun oblačilnih obrtnikov, ki jih je bilo od 14 do 18 odstotkov vseh obrtnikov. Prevladovali so manjši obrati, v katerih je delal mojster sam ali z nekaj pomočniki in vajenci. Število krojaških mojstrov in krojaških in šiviljskih mojstric je naraščalo in doseglo vrhunec v začetku tridesetih let. V tem času so zaposlovali približno enkrat toliko pomočnikov in vajencev [42]. Preostale tekstilne obrti so bile po številu obratov in zaposlenosti daleč za njimi. Pletilstvo je imelo v tem času približno 200 obrtnih delavnic, klobučarstvo 70, modistke 90, vsi drugi pa so imeli manj kot 40 obratov.

Rast števila obrtnikov v letih 1925–1931 je bila posledica dobre konjunkturo in obilice razpoložljivih denarnih sredstev. Naraščanje so zaznali predvsem v strokah, ki so jim proizvodne razmere pogoji in dobro unovčevanje izdelkov dajali možnost za razcvet. V tem obdobju je že prišlo do specializacije proizvodnje in odpiranja novih virov zaposlitev glede na potrebe. To je bilo vidno predvsem pri kovinarskih strokah, pri mehanikih, pri šiviljah, mesarjih in graditeljih. Delavnice so preurejali in modernizirali. Število vajencev je naraščalo, ker je obrt zagotavljala dobro eksistenco in ker so učence uporabljali kot cenejšo delovno silo.

Oblačilne obrtnike je k modernizaciji delavnic silila čedalje hujša konkurenca cenejšega, industrijsko izdelanega blaga.

Pred prvo svetovno vojno (leta 1910) je bilo v tekstilni industriji zaposlenih komaj 1694 delavcev, leta 1926. leta 5000, nato pa je doživela pravi razcvet in konec leta 1937 je bilo v njej zaposlenih 17.022 delavcev [43]. Gospodarska kriza je ni preveč prizadela, tako da je v tem času celo zaposlovala nove delavce. Drugače je bilo s tekstilno obrtjo. Oblačilni obrtniki, ki so imeli še leta 1926 več zaposlenih delavcev kot tekstilna industrija, so morali odpuščati pomožno osebje, število odjav obrti je krepko prekašalo število prijav. V letu 1933 je 189 krojačev odjavilo obrt, prijav je bilo le 51. Še bolj kritično je bilo pri krojačicah in šiviljah, v tem letu je bilo 328 odjav in le 59 prijav. Število zaposlenih se je v tem obdobju zmanjšalo za polovico (predvsem na račun pomočnikov). Šele tik pred drugo svetovno vojno je število zaposlenih v tekstilni obrti doseglo predkrizno raven.

4 Viri in literatura

1. BREZIGAR, M. *Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva*. Celje, 1918, str. 16–17.
2. FISHER, J. Slovenska gospodarska bilanca ob vstopu v prvo Jugoslavijo. *Prevrati in slovensko gospodarstvo v 20. Stoletju*. Ljubljana 1996, str. 13–14, 19.
3. ŠORN, J. Razvoj industrije v Sloveniji med obema vojnoma. *Kronika*, 1959, vol. VII (1), str. 19.
4. URATNIK, F. Naše delavstvo in naša delavska zakonodaja. *Spominski zbornik Slovenije* (v nadaljevanju Spominski zbornik), Ljubljana 1939, str. 518.

5. Arhiv Republike Slovenije (v nadaljevanju AS), fond 448, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo (v nadaljevanju TOI), poročilo Zbornice TOI., sept. 1946.
6. KOBE ARZENŠEK, K. *125 let tekstilne tovarne Prebold 1842–1967*. Prebold 1967, str. 18.
7. STIPLOVŠEK, M. Propad slamnikarske industrije in razvoj novih industrijskih panog na domžalskem območju 1918–1941. *Zgodovinski časopis* 1993, vol. 47 (3), Ljubljana, str. 427.
8. AS 448, TOI, fasc. Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, tiskani zapisniki sej 1884–1935 (v nadaljevanju tiskani zapisniki sej), Razprave trgovske in obrtniške zbornice za Kranjsko v Ljubljani, 1917, I., str. 5–16.
9. AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1917, II., str. 29–37.
10. AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1918, I., str. 7–18.
11. NORČIČ, O. Krize in slovensko gospodarstvo. *Gospodarske krize in Slovenci*, Ljubljana 1999, str. 234.
12. AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 29. 12. 1921, str. 46–48.
13. AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, Poslovno poročilo za 1. četrletje 1923, str. 24–34.
14. Gradivo za statistiko trgovine, obrta in industrije v Sloveniji. Ljubljana 1929, str. 47–55 in TRAVEN, J. Dvajset let razvoja slovenskega obrtništva. *Spominski zbornik*, str. 382.
15. *Gospodarske krize in Slovenci*, Ljubljana 1999.
16. NORČIČ, O. Krize in slovensko gospodarstvo. *Gospodarske krize in Slovenci*, Ljubljana 1999, str. 231.
17. AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1931, III., str. 148–163.
18. KRESAL, F. Gospodarska kriza 1929–1933. *Gospodarske krize in Slovenci*, Ljubljana 1999, str. 78–87.
19. LAH, I. Gospodarska struktura Dravske banovine. *Trgovsko-obrtno-industrijski letnik, Registar trgovine, obrti in industrije*, Ljubljana 1931, str. 40–41.
20. AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1931, III., str. 148–163 in 167–179.
21. AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1932. I., str. 35–41.
22. *Jugoslovanski obrtnik*, glasilo Zavoda za pospeševanje obrti TOI v Ljubljani, I, št. 3, 13. 2. 1930.
23. JOVAN, J. Naša industrija in trgovina. *Trgovsko-obrtno-industrijski letnik*, leto IV, Ljubljana 1931, str. 9.
24. AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1932, II., str. 161–167.
25. Leta 1921 je bilo v Dravski banovini 1.060.356 prebivalcev, deset let pozneje pa 1.144.298 (Spominski zbornik, str. 544).
26. AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1934. II, str. 156–157.
27. AS 448, TOI, Okrožni odbor obrtnih združenj v Ljubljani (v nadaljevanju Okrožni odbor), fasc. 3/5, zapisnik 1935.
28. AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1933. II., str. 167–168.
29. AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1933, str. 1–4.
30. Delavsko zavarovanje v letih gospodarskega zastojanja. *Letno poročilo za leto 1934*, Ljubljana 1935, str. 32–33.
31. AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1935, str. 3–5.
32. AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1934. II, str. 169–178.
33. AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1935, str. 8–9.
34. AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1934. II, str. 110–134 in 153–156.
35. Uredba o ureditvi javnih borz dela z dne 26. 11. 1927. *Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo* 127/1927.
36. KRESAL, F. Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne. Ljubljana 1998, str. 249–253.
37. AS 448, TOI, tiskani zapisniki sej, 1935, I, str. 159–171 in 188–190.
38. KRESAL, F. Gospodarska kriza 1929–1933, *Gospodarske krize in Slovenci*, Ljubljana 1999, str. 93–94.
39. AS 448, TOI, Okrožni odbor, fasc. 3/5, zapisnik 1937, str. 2–4.
40. KRESAL, F. Gospodarska politika v Sloveniji v okviru prve Jugoslavije. *Arhivi XVIII, Ljubljana* 1995, str. 39.
41. POTOČNIK, D. Statistični dodatek. *Spominski zbornik*, str. 550–552
42. POTOČNIK, D. Statistični dodatek. *Spominski zbornik*, str. 550–552.
43. URATNIK, F. Naše delavstvo in naša delavska zakonodaja. *Spominski zbornik*, str. 518.